

"תשובה: שורש וענף"

הרב אהרן ליכטנשטיין שליט"א

(א) מלאכי פרק ג פסוק יט

כי הנה היום בא בער פתנור והיו כל זדים וכל עשה רשעה קש ולהט אתם היום הבא אמר יי צבאות אשר לא יעזב להם שרש וענף:

(ב) דברים פרק כט

(כא) ואמר הדור האחרון בניכם אשר יקומו מאחריכם והנכרי אשר יבא מארץ רחוקה וראו את מפות הארץ והוא ואת תחלואיה אשר חלה יי בה:
 (כב) גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא תזרע ולא תצמח ולא יעלה בה פל עשב כמהפכת סדם ועמרה אדמה וצביים וצבאים אשר הפך יי באפו ובחמתו:
 (כג) ואמרו כל הגוים על מה עשה יי ככה לארץ הזאת מה חרי האף הגדול הזה:
 (כד) ואמרו על אשר עזבו את ברית יי אלהי אבתם אשר פרת עמם בהוציא אתם מארץ מצרים:
 (כה) ויילכו ויעבדו אלהים אחרים וישתחוו להם אלהים אשר לא ידעום ולא חלק להם:
 (כו) ויחר אף יי בארץ ההוא להביא עליה את כל הקללה הכתובה בספר הזה:
 (כז) ויתשם יי מעל אדמתם באף ובחמה ובקצף גדול וישלכם אל ארץ אחרת כיום הזה:
 (כח) הנסתרתי ליי אלהינו והנגלת לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת:

רמב"ן דברים פרק כט פסוקים כא - כד

(כא) ואמר הדור האחרון בניכם אשר יקומו - כי שבטי ישראל בדור הראשון כבר ידעו זה כי הם שמעו אלות הברית. ויתכן כי הכתוב הזה יחזור על שרש פורה ראש ולענה, כי כשיקרה זה בדורות הבאים אז ישאלו כן:

דברים פרק ל

(ד) אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך יי אלהיך ומשם יקחך:
 (ה) והביאך יי אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה ויהיבך והרבך מאבותיך:
 (ו) ומל יי אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את יי אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך למען חייך:
 (ז) ונתן יי אלהיך את כל האלות האלה על איביך ועל שונאיך אשר רדפוך:
 (ח) ואתה תשוב ושמעת בקול יי ועשית את כל מצותיו אשר אנכי מצוך היום:
 (ט) והויתרך יי אלהיך בכל מעשה ידך בפרי בטןך ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך לטבה כי ישוב יי לשוב עליו לטוב כאשר שש על אבותיך:
 (י) כי תשמע בקול יי אלהיך לשמר מצותיו וחקותיו הכתובה בספר התורה הזה כי תשוב אל יי אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך:
 (יא) כי המצנה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאה היא ממך ולא רחקה היא:
 (יב) לא בשמים היא לאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשנה:
 (יג) ולא מעבר לים היא לאמר מי יעבר לנו אל עבר הים ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשנה:
 (יד) כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו:

רמב"ן דברים פרק ל פסוקים ד - יז

(ו) ומל ה' אלהיך את לבבך - זהו שאמרו (שבת קד א) הבא לטהר מסייעין אותו, מבטיחך שתשוב אליו בכל לבבך והוא יעזור אותך. ונראה מן הכתובים ענין זה שאומר, כי מזמן הבריאה היתה רשות ביד האדם לעשות כרצונו צדיק או רשע, וכל זמן התורה כן, כדי שיהיה להם זכות בבחירתם בטוב ועונש ברצותם ברע. אבל לימות המשיח, תהיה הבחירה בטוב להם טבע, לא יתאוה להם הלב למה שאינו ראוי ולא יחפוץ בו כלל. והיא המילה הנזכרת כאן. כי החמדה והתאוה ערלה ללב, ומול הלב הוא שלא יחמוד ולא יתאוה. וישוב האדם בזמן ההוא לאשר היה קודם חטאו של אדם הראשון, שהיה עושה בטבעו מה שראוי לעשות ולא היה לו ברצונו דבר והפכו, כמו שפירשתי בסדר בראשית (ב ט):

וזהו מה שאמר הכתוב בירמיה (לא ל - לב), הנה ימים באים נאם ה' וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה לא כברית אשר כרתי את אבותם וגו', כי זאת הברית אשר אכרות את בית ישראל אחרי הימים ההם נתתי את תורתך בקרבם ועל לבם אכתבנה, וזהו בטול יצר הרע ועשות הלב בטבעו מעשהו הראוי. ולכך אמר עוד (שם פסוקים לב לג) והייתי להם לאלהים והמה יהיו לי לעם ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את ה' כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם, ובידוע כי יצר לב האדם רע מנעוריו וצרכים ללמד אותם, אלא שיתבטל יצרם בזמן ההוא לגמרי:

וכן נאמר ביחזקאל (לו כו כז) ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם וגו' ועשיתי את אשר בחקי תלכו, והלב החדש ירמוז לטבעו, והרוח לחפץ ולרצון. וזהו שאמרו רבותינו (שבת קנא ב) והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ (קהלת יב א), אלו ימות המשיח, שאין בהם לא זכות ולא חובה. כי בימי המשיח לא יהיה באדם חפץ אבל יעשה בטבעו המעשה הראוי, ולפיכך אין בהם לא זכות ולא חובה, כי הזכות והחובה תלויים בחפץ:

(יא) וטעם כי המצוה הזאת - על כל התורה כולה. והנכון, כי על כל התורה יאמר (לעיל ח א) "כל המצוה אשר אנכי מצוך היום", אבל "המצוה הזאת" על התשובה הנזכרת, כי והשבות אל לבבך (בפסוק א) ושבתי עד ה' אלהיך (בפסוק ב) מצוה שיצוה אותנו לעשות כן. ונאמרה בלשון הבינוני לרמוז בהבטחה כי עתיד הדבר להיות כן. והטעם, לאמר כי אם יהיה נדחך בקצה השמים ואתה ביד העמים תוכל לשוב אל ה' ולעשות ככל אשר אנכי מצוך היום, כי אין הדבר נפלא ורחוק ממך אבל קרוב אליך מאד לעשותו בכל עת ובכל מקום:

וזה טעם בפיך ובלבבך לעשותו - שיתודו את עונם ואת עון אבותם בפיהם, וישבו בלבם אל ה', ויקבלו עליהם היום התורה לעשותה לדורות כאשר הזכיר (לעיל פסוק ב) אתה ובניך בכל לבבך - כמו שפירשתי (שם):

ג) דניאל פרק ט

(ה) חטאנו ועוינו והרשענו הרשענו ומרדנו וסור ממצותך וממשפטך:

(ו) ולא שמענו אל עבדך הנביאים אשר דברו בשמך אל מלכינו שרינו ואבותינו ואל כל עם הארץ:

(ז) לך אדני הצדקה ולנו בשפת הפנים כיום הזה לאיש יהודה וליושבי ירושלים ולכל ישראל הקרבים והרחקים בכל הארצות אשר הדחתם שם במעלם אשר מעלו בך:

(ח) יי לנו בשפת הפנים למלכינו שרינו ולאבותינו אשר חטאנו לך:

(ט) לאדני אלהינו הרחמים והסלחות כי מרדנו בו:

(י) ולא שמענו בקול יי אלהינו ללכת בתורתיו אשר נתן לפנינו ביד עבדיו הנביאים:

(יא) וכל ישראל עברו את תורתך וסור לבלתי שמוע בקולך ותתן עלינו האלה והשבעה אשר כתובה בתורת משה עבד האלהים כי חטאנו לו:

(יב) ויקם את דבריו דברו אשר דבר עלינו ועל שפטינו אשר שפטנו להביא עלינו רעה גדלה אשר לא נעשתה תחת כל השמים כאשר נעשתה בירושלים:

(יג) כאשר כתוב בתורת משה את כל הרעה הזאת באה עלינו ולא חלינו את פני יי אלהינו לשוב מעוננו ולהשפיל באמתך:

(יד) וישקד יי על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק יי אלהינו על כל מעשיו אשר עשה ולא שמענו בקלו:

(טו) ועתה אדני אלהינו אשר הוצאת את עמך מארץ מצרים ביד חזקה ותעש לך שם כיום הזה חטאנו רשענו:

(טז) אדני ככל צדקתך ישב נא אפך וחמתך מעריך ירושלים הר קדשך כי בחטאינו ובעונות אבותינו ירושלים ועמך לחרפה לכל סביבתינו:

(יז) ועתה שמע אלהינו אל תפלת עבדך ואל תחננני והאר פניך על מקדשך השמים למען אדני:

במדבר פרק ה

(ו) דבר אל בני ישראל איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם למעל מעל ביי ואשמה הנפש ההוא:

(ז) והתודו את חטאתם אשר עשו והשיב את אשמו בראשו וחמישתו יסף עליו ונתן לאשר אשם לו:

ויקרא פרק כו

(לז) וכשלו איש באחיו כמפני חרב ורדף אין ולא תהיה לכם תקומה לפני איביכם:

(לח) ואבדתם בגוים ואכלה אתכם ארץ איביכם:

(לט) והנשארים בכם ימקו בעונם בארצות איביכם ואף בעונות אבתם אתם ימקו:

(מ) והתודו את עונם ואת עון אבתם במעלם אשר מעלו בי ואף אשר הלכו עמי בקרי:

(מא) אף אני אלך עמם בקרי והבאתי אתם בארץ איביהם או אז יכנע לבבם הערל ואז ירצו את עונם:

רמב"ם הלכות תעניות פרק ה הלכה א

יש שם ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהן כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה עד שגרם להם ולנו אותן הצרות, שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב שנאמר +ויקרא כ"ו+ והתודו את עונם ואת עון אבותם וגו'.

רמב"ם הלכות תשובה פרק א הלכה א

כל מצות שבתורה בין עשה בין לא תעשה אם עבר אדם על אחת מהן בין בזדון בין בשגגה כשיעשה תשובה וישוב מחטאו חייב להתודות לפני האל ברוך הוא שנאמר איש או אשה כי יעשו וגוי והתודו את חטאתם אשר עשו זה וידוי דברים, וידוי זה מצות עשה, כיצד מתודין אומר אנא השם חטאתי עויתי פשעתי לפניך ועשיתי כך וכך והרי נחמתי ובושתי במעשי ולעולם איני חוזר לדבר זה, וזהו עיקרו של וידוי, וכל המרבה להתודות ומאריך בענין זה הרי זה משובח, וכן בעלי חטאות ואשמות בעת שמביאין קרבנותיהן על שגגתן או על זדונן אין מתכפר להן בקרבנם עד שיעשו תשובה, ויתודו וידוי דברים שנאמר והתודה אשר חטא עליה, וכן כל מחוייבי מיתות בית דין ומחוייבי מלקות אין מתכפר להן במיתתן או בלקייתן עד שיעשו תשובה ויתודו, וכן החובל בחבירו והמזיק ממונו אף על פי ששילם לו מה שהוא חייב לו אינו מתכפר עד שיתודה וישוב מלעשות כזה לעולם שנאמר מכל חטאות האדם.

מדרש תנחומא (ורשא) פרשת ואתחנן סימן ו

דבר אחר אם יעלה לשמים שיאו זה משה שעלה לרקיע ונגש אל הערפל והיה כמלאכי השרת ודבר עמו פנים בפנים וקבל תורה מידו של הקב"ה כיון שהגיע קצו למות א"ל הקב"ה הן קרבו ימין למות, אמר לפניו רבש"ע לשוא דשו רגלי ערפל ולשוא רצתי לפני בניך כסוס שיהא סופי לתולעה, אמר רבי אבהו מלה"ד לאחד מגדולי מלכות שמצא חרב הנדיי שאין אחר כמותו בעולם ואמר אין זה ראוי אלא למלך, מה עשה הביאה דורון למלך, אמר המלך חתכו בה ראשו, כך אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע בדבר שקלסתיך ואמרתי הן לה' אלהיך השמים וגוי' (דברים לא), בו בלשון אתה גוזר עלי מיתה ואמר הן קרבו ימין למות, א"ל משה כבר קנסתי מיתה על אדם הראשון, אמר לפניו אדוני אדם הראשון היה ראוי למות שמצוה קלה שצוית אותה עבר עליה ולכך נאה שימות, א"ל הרי אברהם קדש את שמי בעולמי, אמר לפניו רבש"ע אברהם יצא ממנו ישמעאל שגזעו מכעיסין לפניך שנאמר (איוב יב) ישליו אהלים לשדדים וגוי', א"ל הרי יצחק שפשט צוארו על המזבח, אמר לפניו יצחק יצא ממנו עשו שעתיד להחריב ב"ה ולשרוף את היכלך, אמר ליה הרי יעקב שיצא ממנו י"ב שבטים לא היה בהם שום דופי אמר לפניו יעקב לא עלה לרקיע ולא דשו רגליו ערפל ולא היה כמלאכי השרת ולא דברת עמו פנים בפנים ולא קבל את התורה מידך, אמר ליה הקב"ה רב לך אל תוסף דבר, אמר לפניו רבש"ע שמא יאמרו הדורות אלמלא לא מצא במשה דברים רעים לא היה מסלקו מן העולם א"ל כבר כתבתי בתורתך ולא קם נביא וגוי', אמר לפניו שמא יאמרו הדורות בקטנותי עשיתי רצונך ובזקנותי לא עשיתי רצונך אמר ליה כבר כתבתי בתורתך על אשר מעלתם בי אמר לפניו אם רצונך אכנס לארץ ואהיה שם שנים ושלש שנים ואחרי כן אמות א"ל ושמה לא תבא אמר לפניו אם לא אכנס בחיי אכנס לאחר מותי אמר לו לא בחיך ולא לאחר מותך, אמר לפניו כל הכעס הזה עלי למה, א"ל על אשר לא קדשתם אותי, אמר לפניו עם כל הבריות אתה מתנהג במדת רחמים שנים ושלשה פעמים שנאמר (שם /איוב/ לג) הן כל אלה יפעל אל פעמים ושלש עם גבר, ואני עון אחד אין אתה מוחל לי, אמר ליה הקב"ה משה הרי אתה עשית ו' עונות ולא גלית לך אחד מהם, בתחלה אמרת שלח נא ביד תשלח (שמות ז), שניה והצל לא הצלת (שם /שמות/ ה), שלישית הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם (במדבר יא), רביעית לא הי' שלחני (שם /במדבר/ טז), חמישית שמעו נא המורים (שם /במדבר/ כ), ששית והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים (שם /במדבר/ לב), וכי אברהם יצחק ויעקב חטאים היו שאמרת לבניהם כך, אמר לפניו רבון העולמים ממך למדתי שאמרת ואת מחתות החטאים האלה (שם /במדבר/ יז), אמר ליה הקדוש ברוך הוא אני אמרתי בנפשותם ולא באבותם, אמר לפניו אני יחיד וישראל ששים רבוא הרבה פעמים חטאו לפניך ובקשתי עליהם רחמים ומחלת להם על ששים רבוא השגחת ועלי אין אתה משגיח, אמר ליה משה אין דומה גזרת צבור לגזרת יחיד ועוד עד עכשיו היתה שעה מסורה בידך ומעכשיו אין שעה מסורה בידך ...

ראבי"ה ח"ב - מסכת יומא סימן תקלא

ונהגו אבותי >ואמרו< שתקנות קדמונים וחרם שלא להוציא שם רע על המתים שהם שוכני עפר. ורבים תמהו מה ראו על ככה +אסתר ט' כ"ו+. ודבר ריק הוא מהם, כי כיוונו לאגדה דרבי תנחומא בפרשת ואתחנן אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם כל הכעס הזה עלי למה וכו' עד חטאת בשה עונות אמרת שלח נא ביד תשלח +שמות ד' י"ג+. ומאז באתי +שמות ה' כ"ג+ וגוי' <לא הי' שלחני> +במדבר ט"ז כ"ט+, אם בריאה יבא +במדבר ט"ז ל"ו+ וגוי'. שמעו נא המורים +במדבר כ' י"ו+ וגוי' [ו]הנה קמתם תחת [אבותיכם תרבות אנשים חטאים] אברהם יצחק ויעקב חטאים היו שאמרת לבניהם כך, אמר לפניו ממך למדתי שאמרת את מחתות החטאים האלה +במדבר י"ז ג'+, אמר לו אני אמרתי בנפשותם ולא באבותם וכו'.

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף ט עמוד א - ב

אמר רבא: האי מילתא אישתעי לי עולא משגש ארחתיה דאימיה משמיה דר' אלעזר, מאי דכתיב: +ישעיהו נ"ט+ וילבש צדקה כשריון? לומר לך, מה שריון זה - כל קליפה וקליפה מצטרפת לשריון גדול, אף צדקה - כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול. רבי חנינא אמר, מהכא: +ישעיהו סד+ וכבגד עדים כל צדקותינו, מה בגד זה - כל נימא ונימא מצטרפת לבגד גדול, אף צדקה - כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול. אמאי קרו ליה עולא משגש ארחתיה דאימיה? דבעא מיניה רב אחדבוי בר אמי מרב ששת: מנין למצורע בימי ספורו שמטמא אדם? אמר לו: הואיל ומטמא בגדים מטמא אדם. א"ל: דילמא טומאה בחבורים שאני, דהא הסיט נבילה דמטמא בגדים ואינו מטמא אדם! אמר ליה: ואלא שרץ דמטמא אדם מנלן? לאו משום דמטמא בגדים! א"ל, שרץ בהדיא כתיב ביה: +ויקרא כ"ב+ או איש אשר יגע בכל שרץ. אלא שכבת זרע דמטמא אדם מנלן? לאו משום דהואיל ומטמא בגדים מטמא אדם! א"ל, שכבת זרע נמי בהדיא כתיב ביה: +ויקרא כ"ב+ או איש - לרבות את הנוגע, אהדר ליה בבדיחותא. חלש דעתיה דרב ששת, אישתיק רב אחדבוי בר אמי ואתיקר תלמודיה. אתיא אימיה וקא בכיא קמיה, צווחה צווחה ולא אשגח בה. אמרה ליה: חזי להני חדיי דמצית מינייהו! בעא רחמי עליה ואיתסי.

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף נה עמוד ב

והיכי דמי - ישראל הבא על הבהמה בשוגג, וכדבעי רב המנונא. דבעי רב המנונא: ישראל הבא על הבהמה בשוגג מהו? תקלה וקלון בעינן, והכא קלון - איכא, תקלה - ליכא. או דילמא: קלון אף על פי שאין תקלה? - אמר רב יוסף, תא שמע: בת שלש שנים ויום אחד מתקדשת בביאה, ואם בא עליה יבם - קנאה. וחייבין עליה משום אשת איש, ומטמאה את בועלה לטמא משכב תחתון כעליון. ניסת לכהן - אוכלת בתרומה. בא עליה אחד מן הפסולים - פסלה מן הכהונה. ואם בא עליה אחד מכל העריות האמורות בתורה - מומתין על ידה, והיא פטורה. אחד מכל עריות - ואפילו בהמה, והא הכא, דקלון - איכא, תקלה - ליכא, וקתני: מומתין על ידה! - כיון דמזידה היא - תקלה נמי איכא, ורחמנא הוא דחס עליה. עלה דידה - חס, אבהמה - לא חס.

תלמוד בבלי מסכת סוכה דף נג עמוד א

תנו רבנן: יש מהן אומרים אשרי ילדותנו שלא ביישה את זקנותנו - אלו חסידים ואנשי מעשה

תלמוד בבלי מסכת שבת דף פט עמוד ב

דרש רבא: מאי דכתיב +ישעיהו א+ לכו נא ונוכחח יאמר ה'. לכו נא, בואו נא מיבעי ליה! יאמר ה' - אמר ה' מיבעי ליה! - לעתיד לבא יאמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל: לכו נא אצל אבותיכם ויזכחו אתכם. ויאמרו לפניו: רבונו של עולם, אצל מי נלך? אצל אברהם שאמרת לו +בראשית טו+ ידע תדע - ולא בקש רחמים עלינו, אצל יצחק שברך את עשו +בראשית כז+ והיה כאשר תריד - ולא בקש רחמים עלינו, אצל יעקב שאמרת לו +בראשית מו+ אנכי ארד עמך מצרימה ולא בקש רחמים עלינו, אצל מי נלך? עכשיו יאמר ה'. אמר להן הקדוש ברוך הוא: הואיל ותליתם עצמכם בי - אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו.

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: מאי דכתיב +ישעיהו סג+ כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו אתה ה' אבינו גואלנו מעולם שמך. לעתיד לבא יאמר לו הקדוש ברוך הוא לאברהם: בניך חטאו לי. אמר לפניו: רבונו של עולם - ימחו על קדושת שמך. אמר: אימר ליה ליעקב דהוה ליה צער גידול בנים, אפשר דבעי רחמי עליהו. אמר ליה: בניך חטאו. - אמר לפניו: רבונו של עולם, ימחו על קדושת שמך. - אמר: לא בסבי טעמא, ולא בדרדקי עצה. אמר לו ליצחק: בניך חטאו לי. - אמר לפניו: רבונו של עולם, בני ולא בניך? בשעה שהקדימו לפניך נעשה לנשמע, קראת להם +שמות ד+ בני בכורי, עכשיו בני ולא בניך? ועוד, כמה חטאו? כמה שנותיו של אדם - שבעים שנה. דל עשרין דלא ענשת עליהו - פשו להו חמשיין. דל עשרין וחמשה דלילותא - פשו להו עשרין וחמשה. דל תרתי סרי ופלגא, דצלווי ומיכל ודבית הכסא - פשו להו תרתי סרי ופלגא. אם אתה סובל את כולם - מוטב, ואם לאו - פלגא עלי ופלגא עליך. ואם תמצא לומר כולם עלי - הא קריבית נפשי קמך. פתחו ואמרו: (כי) אתה אבינו. אמר להם יצחק: עד שאתם מקלסין לי - קלסו להקדוש ברוך הוא, ומחוי להו יצחק הקדוש ברוך הוא בעינייהו. מיד נשאו עיניהם למרום ואומרים +ישעיהו סג+ אתה ה' אבינו גואלנו מעולם שמך. אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: ראוי היה יעקב אבינו לירד למצרים בשלשלאות של ברזל, אלא שזכותו גרמה לו דכתיב +הושע יא+ בחבלי אדם אמשכם בעבתות אהבה ואהיה להם כמרימי על על לחיהם ואט אליו אוכיל.

תלמוד בבלי מסכת עירובין דף נה עמוד א

והיינו דאמר אבדימי בר חמא בר דוסא מאי דכתיב +דברים ל'+ לא בשמים היא ולא מעבר לים היא, לא בשמים היא - שאם בשמים היא אתה צריך לעלות אחריה, ואם מעבר לים היא - אתה צריך לעבור אחריה. רבא אמר: לא בשמים היא - לא תמצא במי שמגביה דעתו עליה כשמים, ולא תמצא במי שמרחיב דעתו עליה כים. רבי יוחנן אמר: לא בשמים היא - לא תמצא בגסי רוח, ולא מעבר לים היא - לא תמצא לא בסחרנים ולא בתגרים.